

VOERNESE SOMMARBETE I NORGE – OM ALDERS TID BRUK UR SEKLERES DJUP En studie i gränslös sedvana

Istället för ingress – citat ur 1909 års intervjuer

Den 5 februari och 3 mars å Undersåker ålderdomshem för lappar

Lappmannen Petrus Jonsson: att han vore född 1852 i Murfjäll, Hotagens socken, att han från sitt 12:e till sitt 26:e år tjänat såsom lappdräng och därefter varit sin egen renskötare inom Murfjäll tills omkring sitt 60:e år; att han under denna tid Hotagslapparna under år, då vinterbetet slog fel inom deras fjäll pläгат med sina renar överflytta till norskt område --- att under år, då vinterbetet varit dåligt inom norskt område, händt att norska lappar inflyttat till Murfjäll i Hotagens socken och där betat sina renar under våren; att det **”gammalt”** ej var någon egentlig skillnad på svenska och norska lappar, utan hade de flyttat och betat sina renhjordar på ömse sidor riksgränsen efter som betesförhållandena påkallade – ¹

Den 22 februari i Ragunda

Lappmannen Anders Larsson d. ä. I Ornnäs fjäll: att han vore född 1841 i Vilhelmina, där hans förädrar drifvit renskötsel uti Marsfjäll; att han varit hos föräldrarna till år 1866 då han öfverflyttat till Frostviken, där han då först tjänat såsom lappdräng inom **Ornnäs fjäll**; och sedermera börjat drifva egen renskötsel med hvilket han ännu fortfarande; att hans förädrar och i öfrigt alla Vilhelmina lapparna, utom s. k. skogslapparna, **nästan årligen under varmaste årstiden- Juli- Augusti – pläгат jämte sina renar flytta in på norskt område** inom norra Börgefjeld, där de då haft sina kåtor vid Sipmikksjöarne, vid Namsvands norra ända, nedanför Kjuklefjället och vid Kvigfjället; att Ornnäs- och Blåsjöfjällslapparna, Frostviken, likaledes under samma tider inflyttat och vistats på norskt område, men då i södra Börgefjäll omkring Sipmikkvand, Orrevand, Vallarvand samt å Jomafjeld; att Frostvikslapparne **under senaste åren väl upphört med de personliga inflyttningarna inom Norge men att de fortfarande under varmaste sommaren - juli – augusti såsom de ”gammalt” pläгат, äfven då de suttit på svenskt område i närheten af riksgränsen, betade renarne inom närliggande norskt gränsområde, hvilken betning nödvändigjordes af naturförhållandena, enär af renarnarna åtrådade platserna under varmaste årstiden vore de högsta snötäckta fjällkammarna och dessa voro belägna på norskt område ---** Att det antal renar, som ”gammalt” betades inom omskrifna norska områden, nog varit betydligt större än det som numera betades därstädes, enär det gammalt varit flera renägare än hvad som nu vore fallet, att sådana sommarflyttningar samt betesnyttjning som härofvan omnämmts ansågs hafva ägt rum sedan urminnes tider.

Lappmannen Jonas Jonsson född 1858 i Vilhelmina men vid 14 års ålder inflyttad till Frostviken sat Lappmannen Mattias Andersson i Ornnäs fjäll född 1865 berättade rörande Frostvikslapparna i allt lika med Anders Larsson härofvan, samt att äfven de hört berättas af gamla lappar att Frostvikslapparnas omskrifna inflyttningar till Norge samt öfrig betesnyttjning inom norskt gränsområde troligen ägt rum sedan urgamla tider.

Författarens framhävningar i kursiv och fet, likaledes nedan detta stycke för samma citerade källa.

Understrykningar följer originaltexten. Ur Protokoll, hållet vid förhör med en del lappar och bofaste för utrönande af Kalls- och Frostvikenlapparnes sedvanerätt inom Skjaekerfjelds och Rörviks renbetesdistrikt i Norge, å nedanskrifna ställen och tider år 1909. Ingår i RA Östersund Lappfogdearkivet F: Vol 8, 9.

VOERNESE SOMMARBETE I NORGE – OM ALDERS TID BRUK UR SEKLERS DJUP

En studie i gränslös sedvana

Av Peter Ericson november 2016-januari 2017

EN GRÄNS SOM PLÖTSLIGT KLÖV SAEPMIE MITT ITU

Denna rapport är ett samarbete mellan *Voernese sameby* och företaget *SouthSaamiHistory*.²

Några inledande ord

Avsikten med denna rapport är att reda ut *sedvanan* på **Voerneses gamla sommarbetesland i Norge väster om Jitnemen och Sipmehke/Sipmikken**; och dels - *om* tiden medgåve - hur det gick till då dessa områden kom att avskämmas från samebyn, trots Lappkodicillen.

Geografisk avgränsning är gamla Blåsjö- och Ornnäsfjäll med (Östra)Börg-, Börgefjell; de bägge senare områdena heter idag Voernese med historiska sommarland kring ovan nyssnämnda platser. De sistnämnda vinterbetar förresten idag i Nordmaling vilket sedvanemål (Nordmalingsmålet) undertecknad utredde 2000-2011. Åretruntmarkerna och sommarbete står i fokus och främst sommarbetet juni till augusti. Tidigare nyttjades ofta bete i de aktuella områdena maj till november.

Såsom underlag har nyttjats Schnitler och andra äldre gränsrelaterade handlingar; konseljakter från 1919, 1966-71, kartor, ministerialböcker; en del annat primärkällebaserat arkivmaterial samt en del folkloristiskt material. Lappfogdearkivet har genomgåts liksom intervjuundersökningarna däri; ex från 1909, 1913 och i någon mån de senare; årsberättelser från 1885, 1890, 1895, 1900 och en del annat sådant material från s k Lappväsendet. Arkiven som har besökts fysiskt har varit Riksarkivet Marieberg, folkminnesarkivet i Uppsala, RA Östersund. Digitalt är det SVAR/Riksarkivet och Arkiv Digital främst. Domböcker och jordeböcker ej att förglömma.

En kortfattad källkritisk genomgång finns i den avslutande diskussionen.

Vi ska nu se på ett par frågeställningar, som vi med denna forskning söker få svar på.

- 1. Sedvanans beskaffenhet?** Det är huvudfrågan
- 2. Finns där något eller några felslut i processen då landen**
- det vill säga om svaret på fråga 1 blir jakande - **fråntogs?**
- 3. Förhoppningar om framtida förhandlingsresultat**

Vi delar in det kronologiska materialet i tre delar; äldre historia (ca 1000-1750); efter Lappkodicillen men före unionsupplösningen (1750-1904) samt modern historia, dvs efter samma upplösning och Karlstadskonventionen (1905-2017). Vi låter en enklare kronologisk s k lathund med *de flesta av de väsenliga årtalen före 1750* (och *några* efter) medfölja för överblickbarhetens skull. Den återfinns i en av bilagorna.

² Om författarens bakgrund i korthet: ca tre universitetsadjunkt år i Umeå; FK i *Samiskt språk och samisk kultur* och finsk-ugriska språk, ungersk historia samt forskarutbildning i Samernas historia; projektledare i olika samiska EU-projekt på Länsmuseet Västernorrland, sakkunnig i flera sedvanemål (varav Nordmaling är det namnkunnigaste, i vilket förf. förhördes i tre dagar i Högsta Domstolen), samarbete med Gränsdragningskommissionen med mera. Förf. har nyligen arbetat med andra projekt inom konventionsfrågor samt annat inom sedvana.

EN ÖVERSIKTLIG TILLBAKABLICK

I äldre tider flyttade norska och svenska samer ofta tillsammans såväl vinter som sommar. Själva dikotomin norska och svenska samer härrör från relativt sen tid ehuru tilltar och accentueras i och med skatteräfst med bakomliggande storpolitiska maktstrider på 16- och 1700-talen. Så kallade lappräntor eller skatten för nyttjandet av lander betalades på den skatteuppbörd som ägde rum vid tingen (som förvisso ofta låg ganska illa relativt renskötselåret). Vanligen administrerades den övergripande uppbörden från Sverige ganska långt fram i tid (eller om vi säger 1530-1749); och inte så få samer skattade till bägge rikena. Det finns en skattehistorik som faller tillbaka ända på Thorolv Kveldulvsens och Magnus Erikssons dagar ca 875-1320; men det för långt att gå in på detta här. Vad man däremot bör nämna är *dubbelbeskattningen*. I det mer feodala dansk-norska riket såg man samer som ägodelar eller underlydande som skulle betala för sitt uppehälle och för beskydd. Såsom undersåtar såg tvivelsutan svenska myndigheterna samerna också. Det heter ju i den äldre historien att samerna var "bortrymda" till Norge. Och där på andra sidan hittades alltid på något elände; oavsett från vilket håll det sågs. I själva verket levde samerna nära naturen och följde med bytesdjur och sina allt större tamrenhjortar. Vildren tycks ha funnits med en framväxande intensiv renskötsel med allt större hjortar. Kring 1670-80 fanns ännu - åtminstone säsong- eller periodvis - vildren i nedre skogslandet i det av Ornnäs fjälls samer brukade områdena. Samtidigt flyttade man helnomadiskt ända till kusten redan kring 1690-1702 och sannolikt också tidigare ändå. Vinterflyttningar till Hammerdal och Rödön-Brunflo kan ha föregått de medelpadsflyttningar som nu finns registrerade decennierna kring 1700.

Området vi talar om var ännu vid Schnitlers tid *ytterligt okänt* för nära nog alla svenskar, norskar och danskar. Den första kolonistören till Hartkölen/Hestkjölen kommer 1620. Innan dess fanns mycket få bofasta gårdar mellan Snaasen, dvs Snåsa och Hillsand i östligaste Hammerdal.

Kort historisk bakgrund äldre historia 1000-1750

Vi börjar med Olof Holm:

*In a mountainous area near Lake Sösjön in present-day Njaarke sameby, in Kall parish, reindeer breeding in the eleventh century is probably evidenced by hearths, cooking pits, and pollen analyses (Aronsson 2005). It seems clear that there were several ways of living and expressing cultural belonging and that the inhabitants of the region included not only sedentary farmers (Welinder 2008, 101, 107, 129; Hansen and Olsen 2014, 97–100)*³

Tamrenskötseln finns alltså ca 1000 e.Kr. Det gäller Njaarke, det gäller västra Jämtland och det gäller med Ewa Ljungdahl ävenledes delar av Härjedalen. Rennaringen synes leva en mycket småskalig och icke-industriell tillvaro länge – med ett undantag av en eller flera smärre uppgångar under 1400-talet och ytterligare några under 1500-tal. Vid decennierna runt år 1600 ser vi en i skattesatserna och dito formerna våldsamt höjning av aktivitet, liksom i norr, såsom Fjellheim noterat. 1718 noteras i Ådalen och Sundsvall långflyttande helnomader av Aubry de la Motraye.

Källorna

Källtyperna är många och varierande, och spänner över för den omkringliggande området över ca tolvhundra år och i den snävare avgränsningen fokuserar vi på perioden 1530-1972. Jordeböcker; domböcker; Major Peter Schnitlers *Grenseeksaminasjonsprotokoller*; en del rannsakningsmaterial och sedermera av staten föranstaltade undersökningar ministerialböcker - dvs kyrkobokföring;

³ Olof Holm. "Trading in Viking-Period Scandinavia - A Business Only for a Few? The Jämtland Case. I: *Viking and Medieval Scandinavia* (periodica) 11/2015.

jordböcker; Lappfogdearkivet samt en rad konseljakter och kartor. Därtill en del folkloristiska uppteckningar.

Jämtlands läns samer är allt emellan oerhört och förhållandevis välundersökta.

Kolonisationen från norsk sida är aningen oklar; men decennierna kring 1600 liksom år 1620 noteras nybyggen i någonslags närhet i väst. Något liknande torde vara för handen i öst. Detta är samiskt kärnområde.

Summering av kunskapsläget

En enklare genomgång av s k handboks fakta och dagens kunskapsläge

Samer i söder och kring den sentida nationsgränsen ca 875-1750

870-880 e.Kr ca Thorulv Kveldulvsen omnämns inkasserar skatt av samerna i Susendal

1020-1030 ca Einar Eindridesson Thambarskelfir (c. 980–c. 1050) och andra halvt sägenartade gestalter brukar hävdas ha samiskt påbrå.

1000 e.Kr belagd renskötsel Njaarke (Aronsson 2005, Ljungdahl 2014, Holm 2015)

1178 Jämtland tillfaller efter Slaget vid Andersön Norge.

1180-tal Sägnen om Gunnil Snålla, samnen Blåfinn och Arne Illråde eller Gjelline dateras här.

1273 Gränsdokument beseglas för Jämtland med angränsande områden

1323 Nöteborgsfreden och nya östliga gränser för Sverige. Indirekta och direkta implikationer för samer.

1389-1523 Kalmarunionen. Jämtlands län styrs ofta från Danmark

1387/-89 och 1414 Samekvinnan Margareta möter namnen Unionsdrottningen och andra potentater.

1420 Gemensam lagman för Härjedalen och Jämtland.

1445 Blivande kungagemål och Kristofer av Bayerns barnbrud Dorotea, 15, får Jämtlands län i morgongåva. Under perioden 1445-95 ingick Jämtland i drottning Doroteas *livgeding*, vilket innebar att det förvaltades av hennes fogdar då hon för andra gången blev änkedrottning 1481. Livgeding skulle även kunna kallas änkedrottnings-lott; och handlar normalt om gods eller län/landområden.

1478 Jagande jämtlandssame skänks som gåva i samband med Doroteas sons bröllop med Christine av Sachsen (Prins Hans, sedermera i Sverige kallad Johan II (kung 1497-1501, längre perioder i Norge och Danmark) bröllop i Köbenhavn den 6 september 1478. Det är Christines farbror, Albert eller Albrecht (beroende på språkgrupp som är målet) som är mottagare av ”gåvan”, som kröniker Petersen 1557 hävdar blev infångad medan han (den unge samnen) var på jakt.

1495 Jämtland frånhänds Drottning Dorotea.

1496 Gregory Istoma noterar tamrenhjortar kring bland annat Trondheim

1511 I ett dombrev framkommer att ett område kring *Esseån* i Ångermanna lappmark byter ägare mellan en bonde i Ruske och skattelandsinnehavaren – eller motsvarande - Olof Thomasson (Westerdahl 1986).

1520 *Hammerdals marknad* finns och de tidigaste mötena mellan de ångermanländska lappfogdarna och de jämtländska samerna äger rum (Hvarfner 1957)

1530-33 Det första jordböckerna tillkommer under Gustaf Eriksson Vasa.

1548 Norske samnen Oluf Jonsson (se även 1565) omskrivs i danska fiskala längder och i de tillfälliga svenska av år 1565

1554-55-56 Bevarade skattelängder från lappmarkerna. Jämtlands lappmark har en mer sporadisk skatteregistrering än nordligare lappmarker; men den blir i gengäld småningom betydligt mer regelbunden och till synes välorganiserad.

1559-1560 fler jordböcker (mer om jordböcker i särskilt avsnitt nedan!)

1564-1570 Svenskarna inkasserar skatt till följd av korta erövringen av Trondheim.

1564 Hammerdals-”lapparna” skattar sju mårdar

1565 Se ovan Oluf Jonsson

1602 Börgefjell i en skattelängd
1611-13 Baltzarsfejden
1626-1633 Trolldomsprocesser specifikt riktade mot samerna i s k mellansverige.
1640 Norska samer i Dalarna.
1643 Norska sydsamerna i svenska skattelängderna för Åsele lappmark.
1644-45 Idre, Särna, Jämtland och Härjedalen tillfaller Sverige. Härjedalen först.
1644-1652 fördrivningar av sydliga samer omfattar framför allt Hudiksvalls län.
1650-60-talen (och framåt) Förhållandevis många noteringar om samer i Dalarna och Hälsingland.
1658-1660 Trondheims län inkluderar Jämtland och Härjedalen
1660 Välbevarad jämtländsk skattelängd med alla de som sedermera ska skatta i Ström.
1666 Lappskatten säljs på norska sidan i södra lappmarkerna till en holländsk baron
1673 *Lappmarksplakatet* avser att tränga undan samer från platser lämpade för odling.
1679 Se 1660
1660-1690 Samer noteras i Lima, Västerdalarna.
1680Tal ca Olika samer i Mellansverige och även Roslagen och på Mälarearna.
1690 ca Gränsrannsakingar
1691 Den nyfeodala länsherren i Nord-Trøndelag kräver bygsling och lappskatteland
1690-1718 Våldokumenterade vinterflyttningar till kusten av samerna i Ströms/Hammerdals lappmark
1715 *Finnemissionen* inleds i Norge
1723 ca Thomas von Westens missionprojekt. Många uppgifter om Hartkölen.
1725 Trummor samlas in med hot om dödsstraff
1723 lapppränta som statuerades 1675
1727-32 Tvångsflyttningar i Sverige söderifrån mot Jämtland, som påverkas 1729-.
1740 (kring) Gränsrannsakingar görs på häradstingen.
1742-1745
1748 Svenska kungen Fredrik I bannlyser samer från nedre landen.
1751 Gränsöverenskommelsen och Lappkodicillen.

LAPPKODICILLENS BAKGRUND – GRÄNSRANNSAKNINGARNA CA 1690-1750

Major Peter Schnitler dansken som för Norges del mätte upp gränsen som klöv samerna

Schnitler (1690-1750) var dansk och växte upp i en köpenhamsk köpmansfamilj, studerade juridik i Rostock och hamnade 1717 i Trondheim. Hans aktiva roll i det krig som ledde till så många av Karl XII:s soldaters död förklarar rätt väl hans mycket stora intresse för var dessa karolinerkontingenter befunnit sig vid massförfrysningarna.

Gränsundersökningarna kan ses som ett led i ett 1700-tal som blir alltmer kunnigt och intresserat av gränser och där de ändlösa krigen bidrog till att problematisera öven kölens gränser. 1738 inleddes å omse sidor på allvar undersökningar, rannsakingar och remissomgångar. Utkomsten blev *Lappkodicillen*, som vi stavar den på svenska. Den man som alltid har ”Major” i sitt namn dog som överstelöjtnant en knapp vecka efter sin 61-årsdag. I oktober samma år var kodicillen klar.

Ur Schnitlers huvudsakliga arbete: Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745

”1742ve dend 7de Augusti – Foretoeg man de Finner, Som i gaar vare til komne Nemlig, *Marrit Nilsdatter* Nils Joensens hustrue, *Tomes Tomessen*, *Joen Siursen* og *Joen Andersen*, hvilcke som de liidet eller indtet af det Norske Sprog forstod; Saa lood Rættten ved Tolckenn Erich Helset for dennem Eedens forcklaring betyde, og de aflagde der paa deris *Corporlig Eed* - ⁴

6te Viidne af Lap-Finnerne

Ite Spørs: heeder Joen Andersen, Føed i Blaa-Søe- og onker-vands-Skouge. Hvor hands Forældre have altid Siiddet, i Overhaldens Præstegield Nommedalens Fogderi, døpt i Harrans Annex Kiercke af dend tiids-Præst Hr. Hans Reisner, er opføed hos hands Forældre, af dend tiids Missionair Arich Helset underviist i hands Christendom, 50 aar gammel, er gift med en Norsk Finne koene fra Wæfsen, har 6: børn; med hands Alter-gang har det sig, liigesom med det 3die Viidne Zacharias Olsen, ved dette Ite Spørsmaal har forcklaret; -

2 Sp: Resp: Hans Finn-Sæde Stræcker sig Sonden i fra at reigne efter dend østlige linie fra Blaa-Søens Søndere Ende med dens østere ende langs efter den Elv, Som kommer af Loyre-Vand i Nord-ost, Saa fra Loyre-vand i Nord igiennem Skoug og Myhrland til dend Elv Rast-giuch, og Siiden langs efter denne Rast-gich oppaa Ryggen af Børje-Field; Derfra gaar dend i væster igiennem Naames-Vand Største deels og indtager dends Søndre Siide, Siiden gaar den der fra i Söer over Ranserens-Elv til imod Wagterens-vand Saa der fra i øster efter dend Nore Siide af Utnes-vand indtil dend Søndere Siide af Blaa-Söen. (s 159ff)

Så beskrivs alltså en föregivet *norsk same*.

Informanten (i Schnitler kallad vittne) **Ole Nilsen** är också intressant. ”Hand er Føed i Skougerne ved *Giorms-vandet* i *Overhaldens* Præstegield --- Hand er døbt i *Harrans Annex* Kiercke --- Men for en 3 à 4 aarSiiden, da u-lyckke har Slaaet hannem til, at Ulvene og Sygdom har borttaget hands Dyer, er hand bleven udarmed, og en Tigger-*Finn*, om Sommerem hos de andre *Lap-Finner* i Fieldene, om Viintern hos Bønderne i Bøjdelaugene. Er gammel imor 80 aar, som man kan reigne ud med ham, gift og har 3: leevendes børn, og 12: børnebørn; Hand fick en Svensk Finne-hustrue, og en Svensk Præst i *Jemteland* Hr. Willum Sammenviede dem i Strøms Annex Kiercke i Hammerdals Præstegield. - Hand har gaet til Gudz-bord Sidst afvigte Viinter for Hr. Povel Muus paa *Sneaasen*.

Ole beskriver renbetesproblematik och hur han ömsom satt på ”svenska” sidan av Hartkölen ömsom på den ”norska, västra” sidan. Emellanåt gav han en *avgift* på en halv RD till de svenska samerna. Likande berättas i redogörelser från decennierna runt 1900, fast från andra hållet. Men det synes finnas en viss frivillighet i systemet, beloppen är små; och tidtals sker bete utan avgifter. (Schnitler, Bind I: s 150)

2 Spørsmaas[!]: Hands field-Sæde hvor vidt en *Tract* og Straeckning dend haver, jtem hvad *Situation* af Fielde, Skoug, og vande, og hvad Nafn hvert haver? Under hvad Sogn og Fogderie det ligger? Med hvad adkomst hand dertil haver?

Resp: Hand besad *Giorms-vandet* med dets Skouge of Fielde paa dend østre Siide til mod *Ornes-field*; Paa dend Søndere Siide til *Frostviig-vandet*; Paa dend Nordre Siide til Blaa-Søen; Paa dend vaestre Siide havde hand foruden Skougen Liimings-Vandet of *Utnes-vandet* Samt *Vagteren-Vand* med dends Elv iindtil mmod *Saxern-vandd*, med det land, Som ligger derjmellem fra *Saxen-vand* til dend Væstere Ende af *Liimings-Vand*, hand besad og Norden for *Utnes-* og *Vagtern-Vand* et Støckke

⁴ Major Peter Schnitlers *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745*. Utgitt av Kjeldeskriftfondet. Bind 1 ved Kristian Nissen og ingolf Kvamen. Norsk Historisk Kjeldeskrift-institutt. Oslo (1962) s 155ff. Att notera om namnen, patronymika; är att dessa ofta skiftar alltefter skribentens nationalitet, vilket i motsvarande dagens Jämtlands län kan ses före och efter 1563, 1611, 1645 osv.

Land omtrent 1: Miil breed

10 Sporsmaal: Hvilcke og hvor mange ere de nærmeste Finner paa dend østre Svenske Siide fra Søer at Reigne? Af hvad beskaffendhed er Landet? hvor af de Nære sig?

Resp: Paa Ornes-fieldet østen for hannem Sidde Toe Svenske Lap-Finner Nafnl: *Joen Nilsen Finne-Lænsmand* og *Anders Hendrichsen*; Deris district Stræckker sig paa dend Søndere Siide til Vatsdalen Nemblig *Svanevand* og *Hoetagen*; hvor langt den Stræckker Sig Norden for ornes-fieldet, veed hand ickke, paa dend østere Siide gaar den til den gaard Ringsøes grændser i Jemteland. -

Disse 2: Svenske *Lap-Finners* Landskab bestaar i ornes-field til imod dets Vaestere Ende, oog i Skouge derom liggendes, paa Søndre- Nordre- og østere- [sic] Siide; *Ornes-field* [sic] Straeckker Sig fra Væster i øster en kort Dags-Reise. -

Skauglandet omckring detta Field, bestaar af Gran og Furru; Disse 2 Svenske *Lap-Finner* forklarar hand at være Riige og at have mangfoldige Reendyer, eller Ernærer de Sig paa Samme Maade, Som de Norske *Lap-Finner*; Hver af dem Svarer 2 rdr til den Svenske Crone, o 1 rdr til Præsten; Norden der for er den Svenske *Finn Siur pedersen* [sic], Som Siidder østen for Anders Torckildsen, hvis Søn her er tilstade, og om hannem kan giive Forcklaring. - (s 150ff)

Informanten Bree Tomes Thomesen har också svensk bakgrund och flyttar ner till Jämtland på vintern (s 158).

En sak som kan förefalla iögonenfallande är de norska samernas till synes tilltagande vinterbetena i Sverige i allmänhet, och de rätt så frikostiga vinterbetena inom Voernese i synnerhet. Vi erinrar oss släktskap som binder hundratals, tusentals små osynliga band över riksgränsen. Här kan exemplet på och fylla dussintals avhandlingar, om så vore. Men vi exemplifierar ånyo med Schnitler med samme Joen Anderson som ovan.

*Til 13de Sp: Svarer: Jnden hands Faders Lands stræckning 1: miil liggendes i Sydvest fra dend Elv Rast-giuchen, er et Liidet Field, af Nafn Auchienvielle, hvilket i Enden af 2det Spørs: er beskreevet; Dette field vil de Svenske Lap-Finner tilEigne sig af dend aarsag, at dette Field Auchienvielle Skal ligge østen for dend linie af Liffi-vandet, hvor de vil have Grænse Skillet, der hos forcklarendes, at en Elv kommer fra Børje-Fieldet væsten for Rast-giuchen, en god ½ Miil der fra, løbendes en halv dags Reise i et liidet Vand kaldes Lift-vandet, Som er ½ miil [sic] lang og en ¼ miil breed, og ligger Ræt liige i væster ¼ miil vejs fra det field Auchienvielle, af dette Lift-vand gaar en Elv viidere i Søer ind i dend østre Ende af onker-vandet paa dend Nordre Siide; Hvilcken Vand-Linie i alt de Svenska foregiive at være grændse Skiillet; Viidnet der imod Siiger, at hand, og hans Fader haver Rætt til dend grænse [sic] gang, Som hand har opgiivet, af dend Aarsag, at deris Forfædre have brugt of haft i besiddelse dend Samme fra u-mindelige aar; **Jmidler tiid naar de Svenske vil benytte Sig af detta field Auchienvielle beder endeel der af hands Fader om forlov hertil** -*

Förutom att situationen med gränsdragning både är rätt tydlig (från sett den detaljen att han som Orrnäs-skattande kallas norsk), **visar den med all önskvärd tydlighet på accepterad urminneshävdad bruk. Eller alders tids bruk och sedvana. Och detta avseende just de områden vi här diskuterar.** (Förf. framhävnings i fet stil)

Räfstter och rannsakingar – tidsödande arkivarbete

Ström-prosten Klockhoff berättar om hur man på häradstinget i Lit på 1690-talet fick höra en gammal bonde berätta om hur 70 år tidigare de första nybyggarna till fjälls (i Lierne) kom; och – efter att ha givits lov därtill - började bebygga deras skogar i väster och söder. Sedan kommer den gamla amsagan om mord och ond bråd död; samma vandringssägen som berättas i t ex Myckelgensjö. ”Han nämner – om strömsbornas urgamla rätt att ta kvarnstenar uppe vid Qwarnbergen i Frostviken. ”Gambla Odalsrötter finns å båda sidor”, slutar han, så att Finliborna haft sina odal häri pastoratet och Litsborna i Finlierne.

Vi har ej hunnit utforska vare sig remitteringsomgångarna eller räfsttetingen vid de jämtländska häradstingen kring 1649; 1740 eller de som ägde rum i 1690-talets början. Vi anser dock att det skulle gynna kvaliteten i arbetet kring konventionsförhandlingarna om detta genomgicks mera noga. Kanske inför en kommande förhandlingsomgång, förhoppningsvis om ca 30 år.

JORDEBÖCKERNA = SKATTELÄNGDERNA

LappRänta

är skattefjällens uppbörd i de svenska fiskala arkiven.

Vi har gått igenom i princip samtliga digitalt tillgängliga 1587-1749.

I Klement Månssons och Henrik Nilssons räkenskap för Jämtlands och Ångermanlands lappmarker för 1568 nämnes, att de två lappar, som enligt räkenskapen i fråga betalat skatt, erlagt viss del av denna, enär de brukade »Harckara»fjället (Hartkjölen), som enligt räkenskapen sköte in uppå Ångermanland (d. v. s. Laisbyns område i Ångermannanna lappmark) och varför lappfogden i Pite därför tidigare av dem brukade uppbära skatt. Några årtionden senare berättar lappfogden Olof Burman i en 1591 upprättad förteckning å lapparna i Pite lappmark, att Anders Nilsson i Semisjaur brukade »Heste brinken», med de fjäll, däromkring lågo, »och heter ett fjäll Skade Niönn», att Tomas Nilsson i Laisby brukade ett fjäll »Canglijd och Moofjäll» »utom baggernes hemman vid sjön» och att Torkel Nilsson i samma by brukade »Sznasen» fjäll, »som ligger inemot Throndhjem». I den i det föregående nämnda förteckningen från år 1602 å lapparna i Ume och Ångermanlands lappmarker uppräknas under namnet Nils Tomsson icke blott, som beträffande andra lappar, hans renar och träsk, utan även »skog 2 mil på alla sidor

Ur SOU 1922:10. Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling – Åke Holmbäck

En jämförelser mellan 1718 och 1749 års jordeböcker

1749 års jordebok är svårläst pga att det är skrivet nära häftandet. men vid en jämförelse syns att exakt samma skatteland står i samma ordning som 1718 års (nedan) motsvarighet: Härkiählfjäll/ (samma) Wijnklömpfiäll//Vinklumpfiäll Gåxsiöfiäll//Samma Ornäs (dito = Fiäll) = /Samma Klömpwattn- ~/Klumpwatn fiäll MillestSkoug/samma

Källa: Jordeböcker, Jordeböcker Västernorrlands län (fr o m 1762 Gävleborgs län), SE/RA/55201/55201.27/83 (1749) :s Bild 584

Bild nedan på 1718 års längd.

Vad uppvisar källorna om perioden 1750-1905?

Vi ser på 1718 års jordebok, samma år som de la Motraye precis missar hammerdal-/strömsamerna på kustvinterbete i april.

Summerande kortare studie kring jordeböcker: följande axplock tar upp Orrnäs eller därtill förknippade samer:

1568, 1563, 1591, 1602 Nils Tomsson med två mil skog runtom, **1643** bl a Börgfjell och Finnlid, men även Bindaall, Núnndaal, Snaazen; **1655, 1660, 1683. 1689, 1690, 1702** (Samtliga 1683-1702 tar med Clemet Mårtensson tillika Jöns Andersson och Thomas Nilsson samtliga med hemvist i aktell trakt och med norgeflyttande sedvana; **1718, 1749** (dålig tillgänglighet digitalt på serien emellan bägge sistnämnda årtal); **1825** Östra Börgfjell. 1800-talet har eljest ej hunnits med. Vi initierar sannolikt en allmän, förutsättningslös studie av skattelanden i detta försummade fält. En sådan studie bör vara historisk i grunden men multidisciplinär.

Någon specifik studie över Börgfjells förekomst i materialet har ej gjorts; Orrnäsfjäll har hela tiden varit i fokus.

Dubbelbeskattningar har bland annat noterats **1553, 1565** och **1668**.

Övrig angränsande norgesbetning

Övriga korrelerande belägg är - bland oändligt många - ministerialböckerna för 1709 och 1720 som tar upp Harekara/Harikiähl fiäll).

Ber apropå detta er även uppmärksamma rapport som författaren ingett för Jijnjevaeries räkning: "JIJNJEVAERIE OCH HARTKJÖLEN - Hotagens och fordom Hammerdals lappmarks samers nyttjtjande av Hartkjölen" (opubl., 2016). De samer som sedermera skulle komma att tillhöra s k Frostviken mellersta och dito södra, dvs Ohredahke och Raedtievaerie kunde ju också liksom Jijnjevaerie nyttja Hartkjölen.

1700 4. 11. 1683 6. 6

Lappmarken

Jordials Diell	4.16
Milke Diell	4.16
Mjndilomps fiell	4.16
Wazie fiell	4.16
Denar	6
Silomptwallen	6
Millerst Stang	6
	36

$49 \cdot 59 \cdot 99^{25}$
 5125102206

Transporter 476³⁰

Extract aff Jemtelandh

Lapparne. on

1	Chonnel Misch...	3
2	...	3
3	...	3
4	...	3
5	...	3
6	...	3
7	...	3
8	...	3
9	...	3
10	...	3
11	...	3
12	...	3
13	...	3
14	...	3
15	...	3
16	...	3
17	...	3
18	...	3
19	...	3
20	...	3
21	...	3
22	...	3
23	...	3
24	...	3
25	...	3
26	...	3
27	...	3
28	...	3
29	...	3
30	...	3
31	...	3
32	...	3

18

Civöckh 1. 1683. 60 60 15 12.

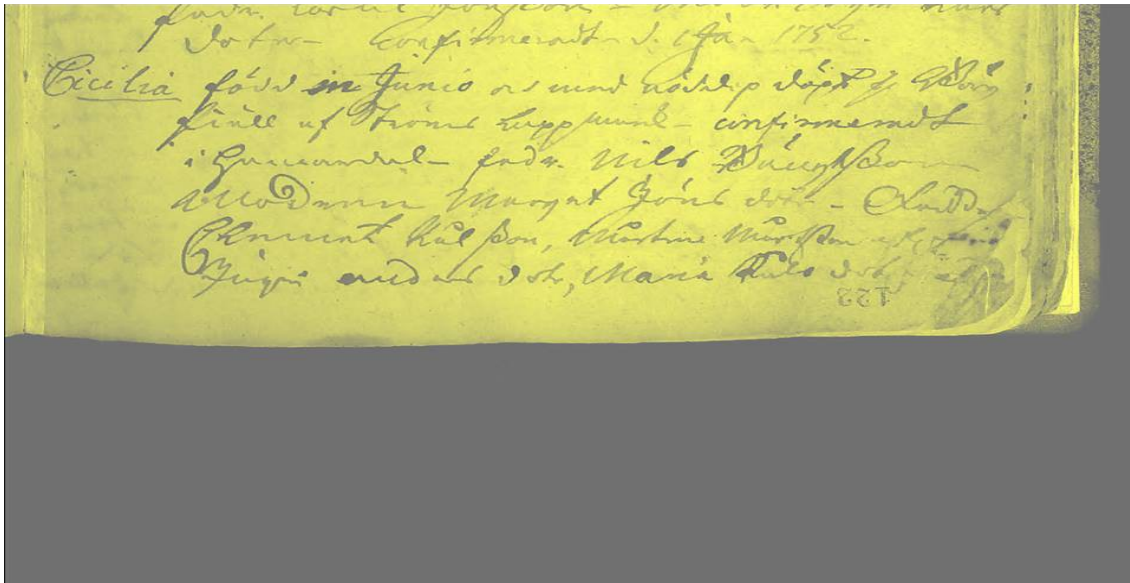
Ströms skattande "lappar" 1683. Clement Mårtensson och Jon Hindrichsson hör till de aktuella områdena och samtliga sorterar under Hammerdals härad och ofta kallat Jemtelandh eller Hammerdals lappmark. Ännu inga skatteenheter benämnda geografiskt, utan per sijte och renskötande husbonde. Jordeböcker, Jordeböcker Västernorrlands län (fr o m 1762 Gävleborgs län), SE/RA/55201/55201.27/16 (1683): Bild 1081.

”Nöddop döpt in Börgfjäll” - ett dop i Kodiccillens år, på norsk sida

Perioden 1751-1814 synes stabil liksom de följande decennierna. Ingenting i vare sig kyrkobokföring (som t ex husförhörlängder, som vi sökt igenom samtliga eller jordeböcker avviker från det förutvarande).

Vi lägger in ett potentiellt bevis och stark indikation på renskötsel, och resten i bilagor (se bilageförteckningen).

Vi tittar på ett dop samma år som Lappkodiccillen kom till, 1751.

”Nöddop döpt in Börgfjäll” - 1751

Nils Bängtsson och Marget Jönsdotter, får dottern Cecilia.

Flera av de här samerna står skrivna på Orrnäsfjäll 1718, 1749 och deras eftersläkt synes göra detsamma under all kvarvarande tid med skattefjäll såsom aktiv juridisk figur. Clement Pålsson och Ingri Andersdotter bland dopvittnena 1751 några av dessa till Orrnäsfjäll hörande samer.

Föllinge lappförsamling AI:1 (1746-1798) Bild 360 / sid 122 (AID: v114458.b360.s122, NAD: SE/ÖLA/11053)

SLÄKTSKAP ÖVER KÖLEN

En rakt nedstigande släkt från 1747 till 2017 , Orrnäsfjäll och Voerneses förvaltare i 270 år.

Har tillsammans med Nils-Aron Kristoffersson-Kroik, renskötare (och samebyordförande i Voernese sameby) i minst nionde generationen, gått igenom det material han och hans släkt sammanställt:

Generation 1⁵. Pål Bengtsson, födelsedatum okänt men troligen ca 1670 i Orrnäsfjäll Föllinge-Ström, hustru Brita Clemetsdotter födelsedatum okänt, de fick 3 barn, Bengt Pålsson F 1699 Maria Margareta F 1711 Clemet Pålsson F 1718

⁵ Dvs första kända generationen med helt namn.

Generation 2. Clemet Pålsson. Född 1718 i Ornnäsfjäll, Föllinge. Bosatt i Ornnäsfjäll. Gift först med Brita Clemetsdotter sen andra frun som han fick barn med Ingrid Andersdotter/Henriksdotter⁶ född 1717. Följande barn Lisbet född 1736 Pål 1742 Nils 1748 Anders 1750 Anders 1751 Clemet 1754 Clemet 1759

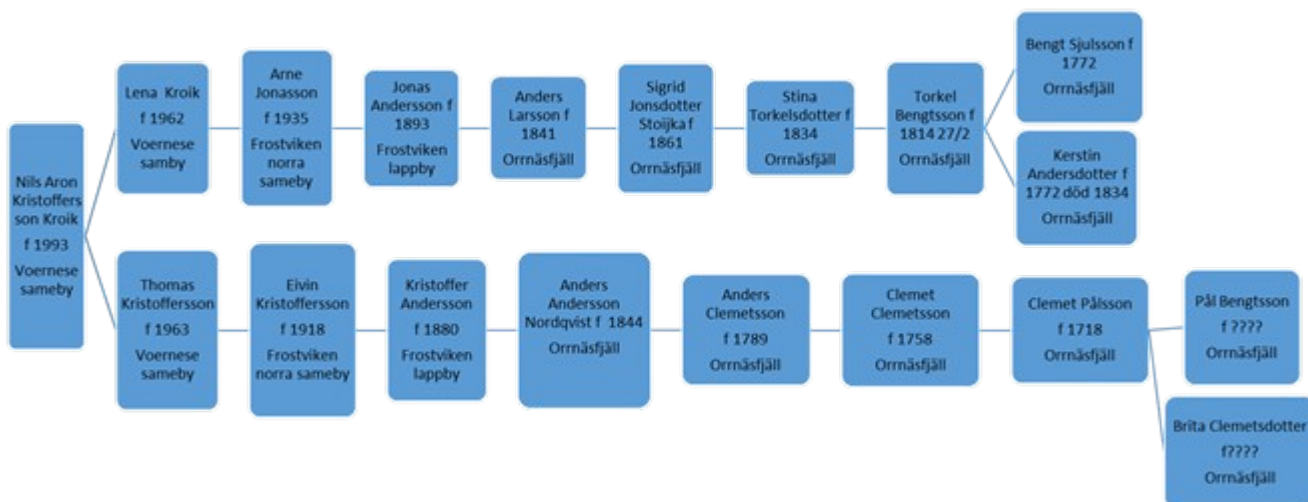
Generation 3. Clemet Clemetsson född antingen 1759 eller 1758 född i Ornnäsfjäll bosatt i ornnäsfjäll, gift med Maria Andersdotter född 1764 bosatt i Ornnäsfjäll, framkommer att hon var blind. De fick följande barn Ingrid 1786 Anders 1789 Brita 1794 Nils 1797 Sigrid 1802 Jonas 1804 Jonas 1808

Generation 4. Anders Clemetsson född 1789 i Ornnäsfjäll gift med Maria Andersdotter, fick ej några barn med henne. Dock fick han ett barn med Stina Nilsson född 1803 Det barnets namn var Anders Andersson Nordqvist född 1844

Annat av relevans:

Andra generationen Clemet Pålsson född 1718s bror Bengt Pålsson född 1699 skattade både i Ornnäsfjäll och Östra Börgefjell står det!

Källor anges i sin tur förutom de muntliga och B Bengtsson och K-Å Lundström som Föllinge ministerialböcker, hfl, och sijitnjarge.no

Renskötarna i Ornnäs 1848

Voernese sameby idag består utav det som förr var Blåsjö lappskattefjäll och Ornnäs lappskattefjäll

Några namn från början på 1700-talet

Lars Clemetsson, Född 1736, Blåsjöskog och Ornnäsfjäll skattefjäll

⁶ Felskrivningar förekommer, men *Andersdotter* synes vara rätta namnet.

Morten Mortensson, född 1753, Skattade Ornäsfjäll med hälften i Norge (KG Lundström kyrkböcker)

Här kommer namn på renskötare i Voernese sameby från ett domutslag i Kammarkollegiet 1848, dessa hade rätt till del av skattefjäll inom Voernese enligt Bengt Bengtsson original som fortfarande finns bevarat.

Thomas Bengtsson, född 1780, ornäsfjäll
Anders Thomasson, född 1824, ornäsfjäll
Clemet Clemetsson, född 1812, ornäsfjäll
Malin Nilsdotter, född 1808 , ornäsfjäll
Elin Tomasdatter, född 1798, ornäsfjäll
Bengt Bengtsson, född 1820, ornäsfjäll
Lars Larsson, född 1815, ornäsfjäll
Nils Pålsson, född 1775, ornäsfjäll
Klemed Larsson, född 1790, ornäsfjäll
Nils Persson, född 1794, ornäsfjäll
Nils Persson (den yngre), född 1812, ornäsfjäll
Mathias Larsson, född ?, ornäsfjäll ⁷

52. Anders Andersson, 44 år.

8. Ja, huvudjorden regelbundet till Norge sommartid och betar den omkring Sippmikksjöarna och mot Lotteren på Skanjatakken samt på Jetnamsklumpen. Går då längst in 8-9 km. från gränsen.

9. Hela hjorden samtidigt.

10. In i juni och ut i augusti.

11-12. Som föregående.

13. 3 a 4 skötare. Kåtan är uppslagen strax vid gränsen vid västra sidan Gaustjokk. Endast renskötarna bor där medan familjerna kvarstannar vid vårvistena. Går alltid ut från detta läger.

14. Betat, så länge han varit husbonde, regelbundet sommartid i Norge och före unionsupplösningen även haft kåta i Norge vid västra Sippmikksjöarna. Renarna betade på Lotteren, Skanjatakken, Vierma samt på båda sidor Orrevand. Flyttade in samma tid som nu och tillbaka i slutet av augusti. Alla ornäslapparna flyttade den tiden till Norge och betade på samma område samt på Jetnamsklumpen. Även alla lappar från Badstugunäsfjäll och en del från Mellanskog även i Norge. Kåtorna var merändels uppslagna i Sippmikkdalen på södra sidan Skanjatakken och på södra sidan Siaurien.

Material från RA Marieberg som genomgått: Här Österbergs utredningar från 1913, som också finns och har kopierats från forna Landsarkivet i Östersund; numera RA Östersund. Här ser vi att man permanent hade kåtor sommartid på norska tiden.

⁷ Skriftlig uppgift Nils-Aron Kristoffersson-Kroik 21 januari 2017.

”MODERNA TIDER”: STORPOLITIK OCH KOLONIALISM

Vi har ej haft möjlighet att lägga alltför mycken tid på det material som framställts fr o m 1840-talet i alla evighetsutredningar, men vissa strödda anteckningar finns, som bör med här:

Kodicillens frekventa ifrågasättande och storpolitiska förvecklingar 1844-idag

En bit in på 1840-talet inträffar de första förvecklingarna och tendensen att (läs: kolonisationsintressena i) Norge vill bli av med de ”svenska” samerna - en process som ska pågå i 172 år – tar sin början.

1844 års Renbeteskommission, som är den första, inleder sitt arbete som inte leder till några större omvälvningar. Man märker då som nu att renen går sin gilla gång och följer sina naturliga behov, stigar och stråk. Kommissionen, som ska leda till *Felleslappeloven*, är vägs ände för fria och sedvanliga renavandringar i den jämtländska renskötseIn. Det blir storpolitik av ornäs-, blåsjö- och frostvikensamernas ännu förhållandevis småskaliga näring.

Det faktum att flera olika gränstängningar företrädesvis ensidigt initierade av Ryssland gör saken etter värre, och ibland är det svårt att skilja ägget från hönan. När Lappväsendet startas i Norrbotten ett par-tre år efter Jämtland (som får sitt 1885), handlar närmast all verksamhet om att söka tvångsförflytta maximalt många karesuandosamer. Man börjar med att försöka förtäta arjeplogområdet. De uppslitande tvångsförflyttningarna har påverkat samernas historia i Sverige enormt.

De ryska gränstängningarna med diverse domino-effekter går vi ej in på; det finns väl utförda utredningar kring detta. Ytterst är dessa skäl till hela konventionsproblematiken; men vår uppgift är ju främst att studera Ornäs med omnejd.

Felleslappeloven

Tiden medgav dessvärre inga mer djupgående studier av de utredningsomgångar som föregick denna fatala lag. Alla andra källor pekar dock emot fortsatt norskt markanvändande; och analogt med t ex Hartkölens användande (se min rapport för Jijnjevaerie), kan inga avgörande skillnader anas. Se även utredningarna 1909 och 1913.

1909 och 1913 års utredningar

Ur protokoll fört vid förhör med Anders Larsson d.ä, tillhörande Frostvikens lappby, i Östra Värgarbygget den 1 sep 1913. Larsson föddes 1841, var gift och hade sju barn. Han var alltså 72 år vid intervjutillfället (Larsson intervjuades också 1909, vilket vi kort också ska se på). Han deltog 1913 ej längre i renskötseIn; utan resonerar främst utifrån kunskap och minnen.

Flyttade till för 15 a 18 år sedan regelbundet till Norge tiden 15 juni – 31 augusti. Renarna betade mot Lotteren omkring Sippmikksjöarna på Skanjatakken och någon gång på södra sidan Orrevand på Kaskajenamen. Kåtan var uppslagen på Siauren⁸ eller hitsidan Lotterbäcken. Kåtan samtidigt med renarna på norra sidan Sippmikkdalen. Senare började även Badstugunäslapparna flytta till Norge. Förut flyttade de ej. ---

8 Enligt samebyns medlemmar idag **Seavrije**. Muntl uppg N Kristoffersson Kroik 18 jan 2017.

23. För Mellanskogslapparna går det att undvara Norge.

Vi konstaterar att Larsson vid intervju tillfället faktiskt har renarna inom sistnämnda sk lappby. Och vi kan jämföra med utsagan 22 februari 1909 i Ragunda (Källnot)

att han varit hos föräldrarna till år 1866 då han öfverflyttat till Frostviken, där han då först tjänat såsom lappdräng inom Orrnäsfjäll; och sedermera börjat drifva egen renskötsel med hvilket han ännu fortfore; att hans föräldrar och i öfrigt alla Wilhelmina lapparna, utom s. k. skogslapparna, nästan årligen under varmaste årstiden- Juli- Augusti – plügat jämte sina renar flytta in på norskt område inom norra Börgefjeld, där de då haft sina kåtor vid Sippmikksjöarne, vid Namsvands norra ända, nedanför Kjuklefjället och vid Kvigfjället; att Orrnä- och Blåsjöfjällslapparna, Frostviken, likaledes under samma tider inflyttat och vistats på norskt område, men då i södra Börgefjäll omkring Sippmikkvand, Orrevand, Vallarvand samt å Jomaffeld; att Frostvikslapparne under senaste ren väl upphört med de personliga inflyttningarna inom Norge men att de fortfarande under varmaste sommaren - juli – augusti såsom de "gammalt" plügat, äfven då de suttit på svenskt område i närheten af riksgränsen, betade renarne inom närliggande norskt gränsområde, hvilken betning nödvändiggjordes af naturförhållandena, ---

Tillbaka till 1913:

Anders Andersson Nordqvist från "Frostvikens lappby" i Raukasele den 13 aug 1913. På födelseåret har entalet fallit bort; men han är född 1844. Gift, 6 barn.

7. Orrnäsfjäll, det gamla skattelandet. Gränsen för Orrnäsfjäll går mot norr från R.r. 204 efter gränsen mot Västerbotten till Slipsikjaure och vidare efter Slipsikån ned till Dajmaåns inflöde. I söder efter Dajmaån, Dajmasjön och Vörgaren till dess västända. I väster i en rak linje från denna punkt till Jahtajaure strax norr om Djupsjön och Grundsjön och mot Hehtsjaure samt från dess västända i ungefär rak linje upp till R.r. 204.

– 8-13-14. Nästan alla lappar från Orrnäsfjäll hava förut flyttat till Norge och haft sina kåtor efter Sippmikksdalgången mellan Sippmikksjöarna och t.o.m något väster om övre Sippmikksjöarna. Renarna betade den tiden på Sippmikken och Skarnjatakken samt mot Lotteren. I mitten av juni flyttades in i Norge och därifrån i slutet av augusti. En lapp från Blåsjöfjäll var den tiden på Lotteren och Matts Borgström från Norra Borgafjäll, Västerbotten flyttade sommartid så långt söder ut, som ned mot Sippmikksjön. – Vi flyttade in för värmens skull för att söka snöfläckar.

Länsstyrelsens remitterade svar om inrikes utredningar 1931

Jämtland är en i vissa avseenden mycket välutredd region vad gäller renskötseln. 1931 finns annat utredningsmaterial; liksom de två påföljande decennierna.

Genom 1919 års renbetningskonvention med Norge gingo de jämtländska lapparna miste om sin gamla på sedvana grundade rätt till renbetning i Norge och fingo praktiskt sett intet vederlag därför. Visserligen medgavos lapparna i Frostvikens norra lappby rätt att under juli och augusti månader låta sin renar överskrida riksgränsen och uppehålla sig inom ett mindre område i nordligaste delen av Nord Trøndelag fylke, men öven detta endast mot vederlag, i det norska lappar tillerkändes motsvarande och något vidsträcktare rätt inom lilla Blåsjöfjäll i Frostvikens socken.

Så långt konkluderade Kungl. Bef: 16 juni 1931, skrivningen är undertecknad E. Munck af

Rosenschöld och Axel Andersson (troligen vid pennan den senare), fortsätter: ⁹

Då de jämtländska lapparna äro belägna i länets västra delar, samt Riksgränsen mot Norge på denna sträckning endast undantagsvis erbjuder något naturligt hinder för renarna att överskrida densamma, när väderleksförhållandena, temperatur eller vindriktning inbjuda därtill, har följden blivit att renarna ofta, stundom i hela hjordar, begiva sig över till Norge, där högfjällen i regel äro belägna. Ej sällan förekommer, att även norska renar gå över gränsen och bliva inblandade med våra lappbyars renhjordar. Dessa förhållanden förorsaka våra lappar mycket arbete för renarnas skiljning och återhämtande; och de ersättningar för bete och skadegörelse i Norge, som våra lappar fått vidkännas gå till betydande belopp. Förutom de ersättningar, som av lapparna erlagts efter överenskommelse i godo, har Eders Kungl. Maj:ts Befallningshavande sedan år 1923 från fylkesmännen i Nord och Sör-Trndelag fylken fått mottaga ej mindre än 28 krav på ersättning för olovlig renbetning i Norge --- Nya krav är dock allt jämtt emotse, då det under nuvarande förhållanden visat sig omöjligt att förhindra våra renars inträngande på norskt område

Av ovan nämnda krav avse ej mindre än 12 om ett sammanlagt belopp av 13.621 kronor 15 öre lapparna i Idre lappby ¹⁰, vilkas renar oupphörligt strövat över riksgränsen, som på denna sträckning ingensteds är naturligt markerad. För att ej dessa lappar skulle bliva fullständigt utarmade, har Eders Kungl. Maj:ts Befallningshavande sett sig nödsakad att överflytta byns hela renstam, omkring 1.500 djur till Tossåsens lappby; och sannolikt är att på grund av dessa förhållanden Idre lappby, där dock tillgången på renmossa [sic] är riklig, icke kan under överskådlig framtid upplåtas för ordnad renskötsel.

Kommenteras kan till det sista; att idag bedrivs ju de facto renskötsel inom Idre; en nu har problemet indirekt skjutits åt öster och söder. Älvdalen accepteras veterligen som sedvaneland; emedan Särna är mycket infekterat (Jfr *Moradomen*, tredskodomen av år 1990). Det hela har naturligtvis inte förenklat bevislget i sedvanesituationen av det generationslånga uppehållet till följd av renbetskonventionens stränghet.

Ur Inger-Ann Ommas uppsats; en idé om väg till framtida lösning

5.1.3 Utredning

Efterforskning i parternas olika ståndpunkter som innebär att man söker utröna såväl de faktiska omständigheterna som de juridiska aspekterna. Denna metod är däremot en sällan använd metod trots dess flexibilitet i tvister som rör en mängd olika omständigheter. Orsaken till att denna metod så sällan används tros bero på att staterna i många fall hellre ser sin egen ståndpunkt vinna gehör hellre än att försöka komma till en lösning som passar båda parter. Denna metod blir ofta till när förutsättningarna för att tillsätta en utredning understöds av parterna. En annan viktig utgångspunkt är att parterna enas om att acceptera en utrednings slutsatser oavsett om detta leder till att man tvingas frångå sin ursprungliga ståndpunkt.

En ordentlig svensk-norsk undersökning månne vara en konstruktiv väg att förbereda en kommande konventionsförnyelse med. ¹¹

⁹ RA Östersund, Lfa FVIII: vol 8: s 3ff.

¹⁰ Som avser renbete på gammal svensk mark; sedvanebete sedan minst 1751. Penningvärdet är alltså 1931 års.

¹¹ Inger-Ann Omma. 2006. "Samisk sedvanerätt - enligt Lappkodicillen och renbeteskonventionerna. Har rätten förändrats?" (Juridiska Institutionen, Umeå universitet 20 poäng Jurist kandidatprogrammet HT 2006 Handledare Christina Hörnberg-Lindgren). (Umeå 2006). Omma citerar Merrills: Merrills, John. *The Means of Dispute Settlement* (ed. Malcolm Evans) International Law. Oxford University Press 2006

En folkloristisk uppteckning:

Kristoffer Andersson

Gässen

Har färdats vitt och brett i Norge S Lappland och N. Jämtland. Och aldrig sett någon sjö, där gässen häcka utom i Övre och nedre Sipmikken.

Two sjöar med 11/2 melllan. Övre ligger helt i Norge.

Orsaken till att de trivas så gott just där, torde vara den att stränderna kring dessa sjöar äro så låga och blir jämt gräsbevuxna (-)

Gräsmattor ner mot sjön. Och dem beta de av som hästen. De våga ej gå långt efter mat under ruggningen.

Han jämte en annan lapp kom dit en gång oförmörkt. Han hade en svart tik.

Då en gås ser något ovanligt, skriker han. ___ Signal.

Då kommo tusentals gäss springande mot en, på bägge sidor, om dem.

De skulle till sjön – renar på bete. Det var som en renhjörd kom. De kunde inte stanna, endast väja något. Alla rusade i sjön och simmade mitt ut på sjön. Där ligga tills de äro riktigt säkra att ingenting farligt finns. Om så i dygn.

Renarna äro de ej rädda.

Hunden var rädd dem. ---

ULMA 35606:1:31.

Gunnar Modins samlingar

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala

Högsta fjällen i Nord-Trøndelag

Detta ger en bild av hur denna urminneshävd av naturliga skäl har etablerats

1. Jetnamsklumpen 1512,9 Hattfjelldal, Røyrvik
2. Fongen 1441, Meråker, Selbu, Tydal
3. Sipmekentinden 1423 Røyrvik
4. Hestkjøltoppen 1390,1 Lierne
5. Hestkjøltoppen, vestre 1375 Lierne
6. Vuepertjahke 1338 Røyrvik
7. Jetnamsfjellet, østre 1335 Hattfjelldal, Røyrvik
8. Midtiklumpen 1333 Lierne
9. Blåfjellhatten 1332 Lierne
10. Bijjie Jitnemenjaevrie, sørvest for 1324 Hattfjelldal, Røyrvik

En kortare källkritisk diskussion

Många äro källtyperna, mycket finns att säga. Det mest dominanta materialet vi använt är dock som följer: utredningsmaterial post-1905 – mest svenskt, oftast konseljakter och kartor från Riksarkivet Marieberg; Schnitler i 1962 års utgåva (i princip såvitt förstått en oantastlig faksimil); Lappfogdearkivet vid RA Östersund; samt bör också framhållas jordeböcker från främst 1500- till 1700-talen. Gemensamt för det mesta skrivna materialet är att det är skrivet av myndigheterna om men aldrig av samer. I det nyare, bearbetade materialet anas dock en kursändring, på det att en del av det publicerade materialet är utgivet av instanser som styrs av samer eller samiska intressen.

Men vår källkritiska genomgång börjar med kyrkobokföringen; ty den är – för oss liksom för alla (andra) sakkunniga som sysslat med sedvana i Jämtlands län – milt sagt intrikat för samernas del. För att följa Orrnäs och det tidiga Frostvikens samer, må vi söka i ministerialböcker och husförhållningar i dessa församlingar: Lit, Ström, Hammerdal, Offerdal, Undersåker, Föllinge, Föllinge lappförsamling, Frostviken, Frostviken lappförsamling.

Och då har vi inte ens börjat nämna *vinterlandet* som spänner över minst fyra landskap; ej heller haft tid att söka i det norska materialet. Intressant är dock de mängder av samer som döper, nöddöper och konfirmerar sina barns dop samt begraver sina släktingar och familjemedlemmar i norska fjällen: det gäller såväl hotagen- som frostvikensamer.

Den norska kyrkobokföringen har ej hunnits gå igenom, För lite nyare historisk tid torde mer finnas att hämta där; liksom för aningen äldre tid i Sverige t ex Ströms eller Lits församlingar borde ge mer vid mer omfattande studier. Här torde behov finnas få att gå vidare.

Konselj-akter

Materialet är periodvis välordnat; i andra avseenden svårgripbart. Kartorna ligger separat, vilket inte alltid ger den fullödiga helhetsbild man vill ha. Materialet är digert och någon fullständig genomsökning har tiden på intet sätt medgivit.

Studier av själva konventionsförhandlingar bör utföras. Lars Rensund har skrivit en del i ämnet.

Domböcker

Ett nog så viktigt material, även om man ofta får gå avvägar för att få fram informationen. Här har Jämtland en fin avskriftsaling via det eminenta Jämtlands fornskriftsällskap; men ännu saknas framförallt 1800-talet samt stora delar av 1700-talet. Samerna förekommer förhållandevis sällan (emellertid förekommer dessa aktuella samer andra halvan av 1600-talet vid åtminstone två av tre ting; vilket torde få tolkas som att de främst

Det faktum att de ej bevistar gudstjänst ibland indikerar ju tydligt att de är antingen avlägset till fjälls eller på väg mot vinterlandet. Märkligt är ju på sitt sätt dock att länsman och häradsdomare väljer att förlägga tingen till november eller januari.

Jordeböcker

Det är milt talat en vetenskap i sig att följa 15-, 16-, 17- och 1800-talens jordeböcker om lapppräntan för norra Jämtland. De tidigaste har vi ej lyckats återfinna; men det ska finnas minst två skattelängder för ångermannalapparna, som de kallades, från 1530-33. Utökade studier efterlyses här.

Bearbetade källor. Här är det mesta materialet norskt och har i våra ögon gärna ett lite snävt perspektiv. Undantaget är Sverre Fjellheims arbeten. NOU 2007: 14 *Samisk naturbruk og retts-situasjon fra Hedmark til Troms*— Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget är också matnyttig.

K.B. Wiklunds arbeten med och utan Qvigstad

Direktivten till den berömde sk lappologen och hans norske lappolog-kollega synes ha varit entydiga: fokus på nordliga områden

Om det finns arbeten gjorda söder om Vefsn, har inte vi hittat dessa. I den skriftserie som kom ut kring 1907-09 utkom veterligen inget specifikt jämtlandsmaterial alls.

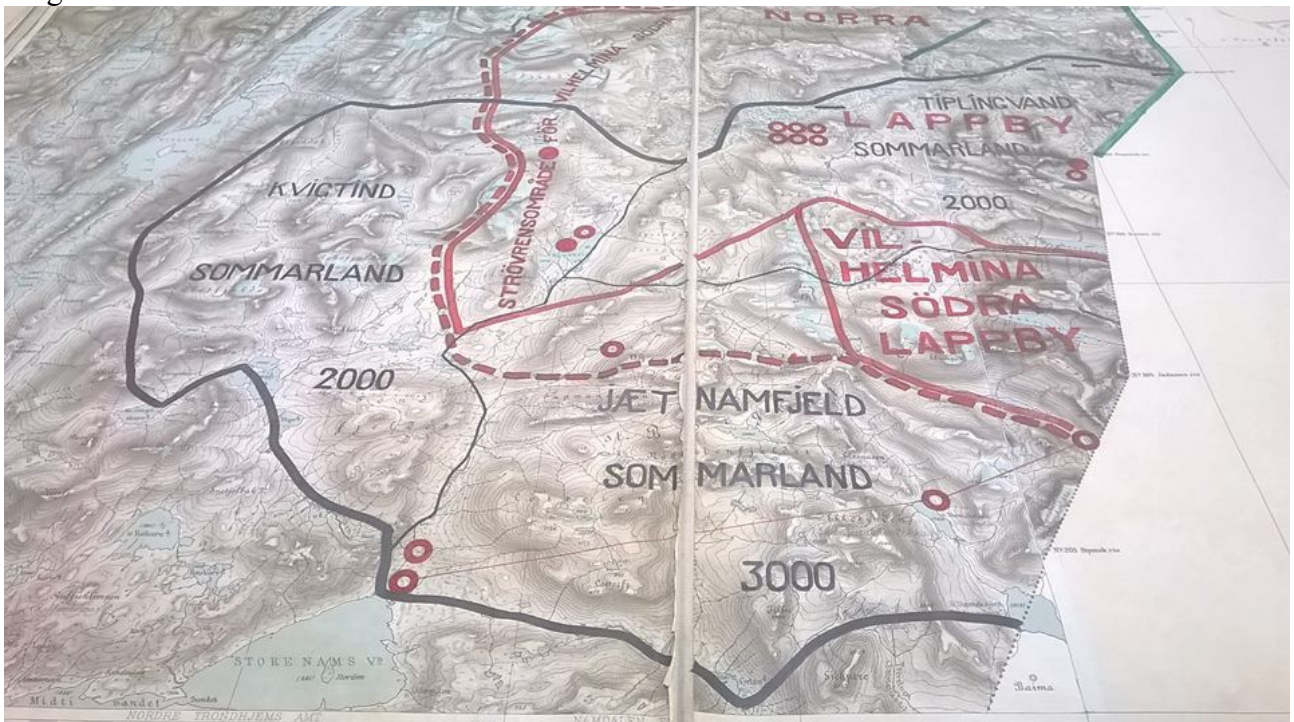
Utgivningen av Schnitler.

Det är symptomatiskt att Del I utkom en generation efter de andra delarna; dvs den jämtländska delen. Dock ska sägas att norska riksarkivet har en modern och lättanvänd webbsida där man för rimliga summor kan beställa nyutgåvorna i (i princip) faksimil.

Om Schnitler kunde man orda mångt. Nog märks det genomgående att det är konungariket Danmark-Norge han arbetar för. Han startar därtill som oerhört samekritisk och etnocentrisk: något som kan balanseras av att han får skjuts av samer till förrättningsorterna och hör samt ser annat. Han är skicklig och före sin tid; men de kartor och geografiska uppfattningar som varit förhärskande under tiderna innan bland majoritetsbefolkningarna och myndigheterna i Norge och Sverige är ytterst bristfälliga. Schnitler är sist och slutligen banbrytande i sin akkuratess. Även om man alltid må ha i minnet att han genomsyras av det norska tänket och att han de facto representerar storsamhället. En herrefolksmentalitet kan skina fram ibland (gärna balanserad med skarp upplysningsanda); men då vi ej läst hela materialet är det vanskligt att säga hur det styrt utgången. Att Sverige präglades av ytterst stark inre oro 1742-43 torde också ha präglat resultaten av grenseeksaminnsjonens arbete.

Heimskringla

Här har vi läst allt om von Westen; men har är sparsmakad med geografiska uppgifter. Materialet genomsyras dock av skildringar av vad som kunde kallas sam-samisk enighet. Den komplexa religiositeten lämnar vi därefter.

1940 års karta över svenskt sommarbete; som synes här revisionistiskt utbytt mot annan enhet. Riksarkivet Marieberg. Foto: Monika E. Pensar

De svenska utredningarna är ett viktigt material; men där ska man komma ihåg att ingen av dessa ör skapade för denna kontext.

Svenska kommitterade 1966-1971: Befaringen som uteblev.

Under den förra eller senaste konventionsförhandlingsomgången försommaren 1969 skulle en sådan ha skett över Frostvikens sommarområde; men pga osäkert väder inställdes turen. Vilka konsekvenser har det fått?

Vad gäller bearbetade källor kring svensk-norska renbeteskonventionens juridiska implikationer och själva förhandlingarna är det mycket ont om tyngre material. Däremot vill vi gärna framhålla *Inger-Ann Ommas* utmärkta uppsats, vilken gett mycken matnyttig empiri kring själva konventionshistorien (Examensarbete, Umeå 2006). Mycket klargörande och välgjort i sitt slag.

En av uppgifterna som omöjliggör *Fremrykkingsteorien*.

Anders Løøv sände mig 2002 uppgiften om den unge jämtlandssamiske man som skänktes som present vid ett kungligt bröllop i København 6 feb 1478. Idag gick det fort att hitta de avfotograferade originalen till Johann Petersens *Chronica oder Zeitbuch der Lande zu Holsten, Stormarn, Ditmarschen und Wagern, wer dieselben Lender regiert, was sich vor Christi Geburt biß in das MDXXXI Jahr darinne zugetragen ...*, Lübeck, 1599 [VD16 P 1695] (uppg på s 162). Länk i källa sist.

SAMMANFATTNING

SLUTORD

Om sedvana: huruvida den finns och om dess beskaffenhet

Sedvanan på dessa sommarland går väldigt långt tillbaka; och **en mycket försiktig analys ger vid handen att tidsperioden 1683-1883 är ett minimum av okvald tid som samerna i Orrnäsfjäll i princip årligen nyttjat sommarbetet på norska sidan i – vanligen - minst de områden som beskrivs i 1909 och 1913 års undersökningar**. Även *vinterbete* har tidtals skett i delar därav; men då mera nedåt dalgångarna och endast sällan av Orrnäs.

Voernese-/ornnäs fjällsamernas sedvana på de aktuella höglänta landen en bit in i Norge kan alltså definieras såväl *som* alders tids bruk *och* *urminneshävdad*.

Okvalt nyttjande kan i likhet med ovan också beläggas 1751-1905;

förvisso hade längre och lite mer detaljerade studier kunnat fördjupa bilden.

Alders tids bruk, urminneshävd och sedvana - enligt alla definitioner uppfyller man samtliga kriterier och definitioner på det. Samtliga källtyper styrker detta. Utan att detta varit min uppgift, ser vi ungefärligen motsvarande ålder, eller *alders tids bruk*, hos de "norska" samer, som nyttjat vinterbete kring t ex Blåsjön (här kan vi inte alltid se i materialet exakt vilka vinterland som brukats). Eller, för den delen, Nordmaling.

2. Finns där något eller några fel i processen då landen

- det vill säga om svaret på fråga 1 blir jakande – **fråntogs?**

Felleslappeloven (1883) kan ännu idag, 2017, anses vara styrande för det norska agerandet.

Det är naturligtvis helt orimligt; då den präglas av utpräglad socialdarwinistisk och oförblommerad kolonialism. Den i sin tur harmonierar med den endast sex år yngre så kallade *Fremrykkingsteorien*, som lanserades av kulturgeografen Yngvar Nielsen 1889.

Felsluten är legio. Nationalismen överskuggar processen.

Samerna och rennäringen bör vara i fokus, inte de enskilda nationerna.

3. Förhoppningar om framtida förhandlingsresultat

Voernese bör snarast återfå sitt forna sedvaneland.

Nog skulle man också till de norska distrikten kunna föreslå någon bit land i t ex Borgsjö (Ånge kommun) eller Attmar-Hassela-Gnarp (höjdryggarna i sydost mellan Medelpad och Hälsingland, eller södra Sundsvall och norra Nordanstigs komuner) därutöver, för att något lätta på trycket på Voerneses åretruntmarker. Författaren kan trakterna och kan visa var hjordarna betade förr i tiden.

Sundsvall, 22 januari 2017.

Peter Ericson,
SouthSaamiHistory
enskild firma

ARKIV och huvudkällor

Riksarkivet (RA) Marieberg

Konseljakter sv-no.renbeteskonventionen.
Sveriges kommitterade 1919-23, 1966-1971
Kartor
1923, 1940, 1972 diverse

Riksarkivet (RA) Östersund

Lappfogdearkivet
Landskansliet

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala /DFA)

Gunnar Modins samlingar
ULMA 35606:1:31.

Arkiv Digital

Ministerialböcker och Hfl Hammerdal, Ström, Föllinge lappförsamling, Undersåker, Lit, Offerdal.
Medelpad: Stöde, Torp, Selånger, Indal, Liden, Attmar, Tuna.

Riksarkivet

Jordeböcker

Aronsson, K-Å. 2005. "Arkeologiska och paleoekologiska undersökningar av renskötarboplatser".
I: *Fra villreinjakt til reindrif*. (red. Andersson O.) Skriftserie nr.1. Árran lulesamisk senter.
Bodö/Drag.

Holm, Olof. 2015. "Trading in Viking-Period Scandinavia - A Business Only for a Few? The
Jämtland Case". I: *Viking and Medieval Scandinavia* (periodica) 11/2015.

KÄLLOR TILL JÄMTLANDS OCH HÄRJEDALENS HISTORIA, utgivna digitalt av
Landsarkivet i Östersund och Jämtlands läns fornskriftsällskap, *Avradslängder 1649* och 1666.

Ljungdahl, Ewa. 2014. "Hur samebyarna i Jämtland och Härjedalen fick en ny historia". I:
Sydsamer – landskap och historia. Ett dokumentationsprojekt på sydsamiskt område under åren
2012-2014. Gaaltije. Östersund.

De la Mortaye, Aubry.

Seigneur A. de La Motrayes resor 1711-1725 by Aubry de La Motraye; Hugo Hultenberg; Karl
Bernhard Wiklund; Samuel E Bring. Print book. Swedish. 1918

Omma, Inger-Ann. 2006. "Samisk sedvanerätt - enligt Lappkodicillen och renbeteskonventionerna.
Har rätten förändrats?" (Juridiska Institutionen, Umeå universitet 20 poäng
Juristkandidatprogrammet HT 2006 Handledare Christina Hörnberg-Lindgren). (Umeå 2006).

Petersen, Johann. 1599. *Chronica oder Zeitbuch der Lande zu Holsten, Stormarn, Ditmarschen und
Wagern, wer dieselben Lender regiert, was sich vor Christi Geburt biß in das MDXXXI Jahr
darinne zugetragen ...*, [VD16 P 1695] Lübeck.

LÄNK <http://daten.digital-sammlung.de/0002/bsb00022447/images/index.html?fp=193.174.98.30&id=00022447&seite=165>

Peter Schnitlers *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745*. 1962. Utgitt av Kjeldeskriftfondet. *Bind 1* ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen. Norsk Historisk Kjeldeskrift-institutt. Oslo.

SOU 1922:10. Om lappskattelandsinstituttet och dess historiska utveckling – Åke Holmbäck Thomasson, Lars. 2002. *Ur Jämtlandssamernas nutidshistoria*. En mer än hundraårig kulturkamp. Gaaltje. Östersund.